

ANZAVUR'DA DEFİNECİLERİN MEYDANA ÇIKARDIĞI URARTU ESERLERİ

Dr. YUSUF BOYSAL

1959 yılı Toprakkale'de kazılara başlayan, Prof. Dr. Afif Erzen, Prof. Dr. Emin Bilgiç, Dr. Bâki Öğün, Dr. Yusuf Boysal'dan müteşekkil heyet bölgedeki Urartu merkezlerinin tanınmasına büyük alâka göstermiş ve çalışmaları sırasında zaman zaman geziler tertip ederek bu işi bir program dahilinde yürütmüştür¹. Bu gezilerden bir tanesi 1960 yılı çalışma mevsimi sonunda, kazı başkanı Prof. Dr. Afif Erzen, Van Maarif Müdürü, Müze Memuru ve bu satırların yazarının iştirakiyle kuzeye doğru yapılmış ve bu arada Ağrı Vilâyeti de ziyaret edilmiştir. Bu şehirde yapılan tetkik ve temaslar esnasında, Patnos Kazası'nda definecilerin ele geçirdikleri bir aslan heykelciğinin mahalli makamlara intikal etmiş olduğu öğrenildi ve bunun üzerine eserin ele geçirilerek Van Müzesi'ne maledilmesi için Vilâyet nezdinde teşebbüse geçildi. Bu hususta gösterilen anlayış ve eserin tesliminde sağlanan kolaylıktan dolayı başta Ağrı Valisi sayın Lütfü Hancıoğlu olduğu halde mahalli makamlara burada teşekkür etmeyi bir vazife sayarız.

Ağrı dönüşünde, aslan heykelciğinin çıktığı Patnos kazası'nın hemen yakınındaki Anzavur² (plân 1) heyetimiz tarafından ziyaret

¹ Mevzuubahis heyet, İ. ö. 900-600 yılları arasında Doğu Anadolu'da kurulmuş olan ve hudutları güney doğuda Urmiye Gölü'ne, kuzeyde Gökçe Göl'e varan, batıda Erzincan'ı ve bir ara Malatya'yı içine alan Urartu Kırallığı'nın tarihini, filoloji ve arkeolojisini tetkik etmek üzere merkez bölgeyi teşkileden Van ve civarının araştırılmasını ele almış ve ilk iş olarak, Tuşpa'dan sonra merkez olan Rusahina (Toprakkale) da sondajlara başlamıştır. İki senedir devam eden çalışmaların ağırlık noktasını Haldi tapınağının temizlenmesi ile tepenin takriben güney kısmında yer alan duvar ve toprak bakiyenin meydana getirdiği tepeciğin kazılması teşkil etmektedir. 1959 yılı çalışma raporu heyet tarafından hazırlanmış olup Türk Arkeoloji Dergisi'nin XII-I sayısında çıkmak üzere matbaaya verilmiştir.

² Ağrı Vilâyeti'ne bağlı Patnos Kazası'nın hemen yakınında bulunan ve bugün "Anzavur" veya "Aznavur" diye anılan eski Urartu şehrinin asıl adı henüz bilinmemektedir. Buraya ait bütün malumatımız, Burney'in 3-4 sene önce Van ve civarındaki belli başlı Urartu şehirlerini tetkik etmesinden sonra verilen bilgi ve

edilmiş ve şehrin sitadeline çıkıldığı zaman karşılaşılan manzara şu olmuştur:

TAPINAK

Zirve kısmı defineciler tarafından kazılmış ve buraya isabet eden büyükçe bir oda içinde takriben dört metre kadar inilmiştir³. Bu oda, alt kısmı iki sıra halinde taş, üst kısmı kerpiç olan ve kalınlıkları takriben dört metreye varan muntazam duvarları ihtiva etmektedir. 5×5 m olan bu oda ön kısmında 3,20 m uzunluğunda bir koridoru ve kapı sövelerini ihtiva eder (plân 2). Bu yapı bütün özellikleriyle Toprakkaledeki Haldi tapınağına yakın bir benzerlik gösterir. Bu iki yapı arasındaki benzerliklerin ne gibi hususlar olduğunu görmeden önce Haldi tapınağında yapılan son araştırmalarda tesbit edilen hususlara kısaca temas etmek icabettir. Çalışmalarımız esnasında Haldi tapınağına ait temelin dört köşesinde takriben 20×20 cm ölçüsünde ana kayaya oyulmuş 3-4 cm derinlikte birer çukur tesbit edilmiş ve bunlardan iki tanesinin içinde birer tunç levha bu-

plândan ibarettir (Burney-Lawson, *Measured Plans of Urartian Fortresses*, *Anatolian Studies* X, 1960, s. 192-194). Buradan, şehrin kurulmuş olduğu tepenin yüksekliğinin 900 ft. (274 m) olduğunu öğreniyoruz. Mevcut temel izlerine göre şehirdeki iskânın güney yamaçta sık olduğu anlaşılmaktadır. Yine bu kısımda sur duvarları ve kulelerin temelleri bariz bir şekilde gözükmemektedir (plân 1). Kuleler takriben 8 X 8 m ölçüsünde ve iki kule arasındaki mesafe de 18 m dir. Sur duvarının güney önünde ve tam etekte plânda görüldüğü gibi büyük bir çukur vardır. Bu çukur güney tarafda toprak yığılmak suretiyle kısmen yükseltilmiştir. Burney ve Lawson'un da işaret ettikleri gibi burasının sun'i bir göl olduğu ve şehrin su ihtiyacını karşıladığı anlaşılmaktadır.

Burney ve Lawson Aznavur'un mustahkem bir şehir olduğuna ve bununla ilgili tesislerin bulunduğuna işaret etmektedirler.

³ Anzavur'un defineciler tarafından kazılması şu şekilde olmuştur: Patnos Kazası'ndan Hakkı Yüksel Anzavur tepesinde define aramak için 1959 yılının ilk aylarında resmî makamlara müracaat etmiştir. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü define aranacak yerin bir mütechassis tarafından görülmesini ve fotoğrafının çekilmesini istemiştir. Bunun üzerine bir tarih öğretmeni Anzavur tepesini görmüş ve define aranmasında mahzur olmadığına dair bir rapor vermiştir. Raporun muhteviyatını özel surette öğrenen defineciler hemen faaliyete geçmişler ve kazmaya başlamışlar. Rapor ve fotoğraflar Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nde tetkik edilip define aranmasına müsaade edilmemesine ve bu mealde bir yazının Ağrı Vilâyetine intikaline kadar aradan geçen bir ay içinde defineciler yukarda izahını yaptığımız şekilde kazı işini yürütmüşler.

lunmuştur. Bu plâkaların temel levhaları oldukları ve binanın köşelerini gösterdikleri anlaşılmaktadır. Bu levha yataklarının birbirine olan mesafeleri ölçüldüğü zaman tapınağın $13,30 \times 13,50$ m ölçüsünde bir kare plâna sahip olduğu meydana çıkmaktadır. Rassam'ın çalışmalarını değerlendirerek Barnett'in vermiş olduğu malumatı gözden geçirdiğimiz zaman tapınağın kare şeklinde oluşunun zikredildiğini, fakat ölçüsünün $21 \text{ m} \times 13,50 \text{ m}$ olarak verildiğini görürüz⁴. Herhalde 21 rakamı oda ve ön kısımda bulunan koridor'un müşterek ölçüsünü ifade etmek için schven verilmiştir. Haldi tapınağındaki çalışmalarımız henüz bitmemiş olduğundan ön kısımdaki durumu vazih olarak bilmiyoruz.

Böylece Rassam'ın plâni üzerinde tekrar durduktan sonra Haldi tapınağı ile Anzavur'daki yapı arasında her bakımdan büyük bir benzerliğin mevcut olduğu görülür. Ayrıca heriki yapıda giriş yerinin güneyde oluşları üzerinde de durmak icabeder. Bütün bu benzerlikleri göz önünde tutarak Anzavur'daki yapının da bir tapınak olabileceğini söylemek mümkündür. İki senedir Erzincan yakınındaki Altıntepe'de yapılan kazılarda kare şeklinde bir odası bulunan, benzer bir plâna sahip olan ve hafirleri tarafından mabet olarak kabul edilen bir yapının açığa çıkarılmış olduğuna burada işaret etmek isteriz⁵. Böylece Urartu bölgesinde son senelerde başlayan araştırmalarla bu kavme ait tapınakların kare plânlı bir odası ile koridor şeklinde bir giriş yerinin bulunduğu ve cephelerinin güneye doğru olduğu anlaşılmıştır. En enteresan taraf, sella'yı teşkil eden odanın ve bütün yapının kare şeklinde olmasıdır. Cephedeki ana duvarın kalınlığından istifade edilmek suretiyle kapı yanlarındaki dişli söveler ve koridor meydana getirilmiştir.

Toprakkale Haldi tapınağında yapılan araştırmalarda temel ve bir kısım duvarlardan başka çok az mimari buluntu ele geçtiğinden ve Anzavur'daki tapınağın da ön kısmı tamamen açılmamış olduğundan bir Urartu tapınağının cephe görünüşü hakkında daha fazla fikir edinmek ancak Dur-Sargon'da ele geçen ve Musasır tapınağının yağma edilmesini tasvir eden kabartmanın yardımıyla mümkün olmak-

⁴ Iraq, XVI s. 3 ve şek. 1.

⁵ Altıntede'de yapılan kazılar ve ele geçen buluntular hakkında beni tenvir eden kazı başkanı Prof. Dr. Tahsin Özgüç ile Prof. Dr. Nimet Özgüç ve Arkeolog Mahmut Akok'a burada teşekkür etmek isterim.

tadır⁶. Bu kabartmada tasvir edilenlerle Anzavur tapınağının tarafımızdan verilen natamam plânında (plân. 2) görülenler birbirini tamamlayarak Urartu tapınaklarında cephe fikrinin hâkim olduğunu ortaya koyarlar. Tapınağın dış görünüşüne verilen bu önemi ayrıca tapınağın esas oda kısmının küçük oluşu da teyit etmektedir. Toprakkale Haldi tapınağının ön kısmında bulunmuş olan sunağı da burada hatırlayacak olursak, Urartular da ibadet ve kurban takdiminin tapınağın içinde değil Grek'lerde olduğu gibi dışında yapıldığını söylemek mümkündür. Yine Yunan tapınaklarında olduğu gibi sella'da tanrının heykeli ve ayrıca bazı önemli adak eşyalarının yer almış olması muhtemeldir. Burada bulunan ve biraz sonra üzerinde duracağımız aslan heykelciğinin bu bakımdan bir mâna taşıması mümkündür.

Son senelerde Urartu sahasında yapılan araştırmalarla bu kavmin gerek sanat gerek kültür bakımından kendisine has özelliklere sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Böylece Urartu medeniyeti, çeşitli Asur tesirlerine rağmen mustakil ve ayrı bir mevzu halinde mütalâa edilmek hüviyetini kazanmıştır.

Son araştırmalarla mimariyle ilgili bazı meseleler ortaya çıkmıştır. Dur-Sargon relyefinde binanın cephesinde sütun şeklinde görülen ve kalkanların asılı olduğu bu bölmeler hakikaten yuvarlak sütunlar mı, yoksa dört köşe direkler mi ve bunlardan kenarda duranlar plâster mi idiler, nihayet bunlar tapınağın önünde ne şekilde duruyorlardı? Bunları kat'î şekilde cevaplandırmak bugün için mümkün değildir. Altıntepe'de yapılan kazılar ve Anzavur'da yapılacak çalışmalarla bu gibi soruların aydınlatılmasının mümkün olacağı kanısındayız. Bugünkü bilgimize ve mevcut buluntulara göre bu hususlarda ancak şu ihtimallerden bahsetmek mümkündür. Alt not 16 da işaret edildiği gibi Torakkal'de Haldi tapınağında yeni bulunan kalkanın yardımıyla Dur-Sargon kabartmasında tasvir edilen Musasır tapınağının cephe direklerinde asılı olarak görülen dairevi süslerin kalkan oldukları bir kere daha anlaşılmış bulunmaktadır. Bu kalkanların yuvarlak direklerde asılı olarak uzun müddet kalmaları biraz güçtür. Umumiyetle yükseklerde kurulmuş olan Urartu şehirleri fazla rüzgârlıdır. Bu bakımdan kalkanların asılı durabilme-

⁶ Botta-Flandin, Nineve II, lev. 141.

leri için düz bir yere tesbit edilmeleri ve böylece direklerin dört köşeli olmaları daha muhtemeldir.

Tapınağın önünde görülen bu direklerin, templum in antis tarzında olduğu gibi yer almadıkları anlaşılmaktadır. Toprakkale tapınağının plânına baktığımızda yan duvarların cephe istikametinde önemli bir çıkıntı yaptıklarına dair izler göremiyoruz; binaenaleyh sella duvarları sütunları içine alacak şekilde ante'ler arzmemektedir. Bu duruma göre sütunların tapınağın önünde, prostylos tarzında olduğu gibi yer almaları icabeder. O zaman da bu sütunlu olan ön kısmın sella duvarlarıyla ne şekilde birleştiği meselesi ortaya çıkar. Direklerin üzerini esas kısma ilâve edilmiş olan bir sundurma mı, veya esas çatı mı bütün binayı örtüyordu, bu hususlar da pek vazih değildir. Dur-Sargon kabartmasına göre son şekil muhtemel gözükmektedir. Bu kabartmada çatının semerdam şeklinde oluşu vazihdir ve bu husus üzerinde Naumann daha önce durmuştur⁷. Ekrem Akurgal da Haldi tapınağına ait bilinen bazı hususları tekrar etmiştir. Ancak, uzunca bir dikdörtgen plâna sahip ve taş kısımdan sonra duvarların tuğladan olduğu şeklinde, Yazar'ın yapmak istediği ilâveyi buluntular teyit etmemektedir⁸.

Aznavur yapısının iç kısmında bulunduğu daha önce temas ettiğimiz, temel seviyesinde veya biraz yukarda yer almış olan muntazam gri blok taşların bulunması ve bunlardan plânda işaret edildiği gibi bazılarının Urartu metinlerini ihtiva etmeleri, ayrıca koridor'un karşısına gelen kuzey duvarında kırmızı ve mavi boyalardan yapılmış süslerin⁹ bulunması bu yapının mabet olarak kabul edilmesinde ayrıca delil teşkil ederler¹⁰.

⁷ R. Naumann, *Architektur Kleinasien*, s. 154.

⁸ Ekrem Akurgal, *Urartu Medeniyeti*, *Anatolia IV* s. 69.

⁹ Definecilerin tahribatından bilhassa duvar resimleri zarar görmüştür. Oda içinde kuzey duvarın yüzüne dikkatle bakılınca aralarında daireler bulunan, kırmızı ve mavi renklere meydana gelen süsleri görmek mümkündür. Muhakkak bu süsler ilk açığa çıktıkları zaman bütün hususiyetleriyle meydanda idiler. Güneşin ve bilhassa yağmurun tesiriyle bunlar hemen hemen tanınmıyacak hale gelmişlerdir. Ancak sevinilecek bir taraf, bu duvarın yüzü tamamen açılmamış ve süslerin bir kısmı halen toprakla örtülü bulunmaktadır. Arkeoloji ve Urartu sanatı için büyük önemi olan bu duvar resimlerinin açığa çıkarılması ve fotoğraflarının alınması için biran önce çalışmaya başlanması, hattâ bu tapınağın kaldırılarak büyük müze-lerimizden birisine nakledilmesi, bilhassa kitabelerin kurtarılması icabetmektedir.*

¹⁰ Anzavur'u bizden önce ziyaret etmiş olan Prof. Dr. Kemal Balkan tapınak-

TUNÇ ASLAN

Yukarda üzerinde durduğumuz tapınağın içinde tunçtan bir aslan heykelciği ele geçmiştir. Eserin ne şekilde, nasıl bulunduğu vazih olarak bilinmemektedir. Eseri bulanlar esas defineciler değil, bu civarda hayvan otlatan çocuklardır. Bu bakımdan, eserin izah ve manalandırılmasında mabet içindeki buluntu yerinden istifade edemeyeceğiz. Ayrıca heykelciğe yapışık bir de külçeden bahsedilmektedir. Hakikaten aslanın böyle bir madeni parçayla birlikte ele geçmesinin mümkün olabileceğini gösteren emare vardır. Ön pençelerde ve vücudun arka kısmında bulunan perçin çivilerinden sonuncusunun tesbit edildiği yerden yeni kopmuş olduğunu gösteren parlaklık mevcuttur.

Yüksekliği 7 cm, uzunluğu 9 cm ve oturur vaziyette olan bu tunç aslan heykelciği tipik bir Urartu eseridir (res. 1-3). Ağzın açıklığı, burnun önünde başlayan, yanlardan yukarı doğru yükselen ve hayvanın bıyığını ifade eden paralel kırışıklıklar bu küçük eserde aslana has azametinin görünmesine yardım ederler. Ayrıca burnun üzerinde v şeklindeki kırışıklıklar, kulaklara doğru giden paralel ikişer çizgi ve bunların da ortasında bulunan birer daire aslanın çehre kısmına ait diğer süsleri teşkil ederler. Kulaklar koni şeklinde hafif kabarıklıklar halinde belirtilmişlerdir. Ayrıca başın yan taraflarında katlanmış hissini veren genişçe dairevi bir kısım daha görülür ki bunun da kulağın uç kısmını ifade ettiği anlaşılmaktadır. Sakçegözü¹¹ ve Zincirli¹² aslanlarının bazılarında kulak hem koni şeklinde kabarıklıkla, hem de bunun biraz altında, Anzavur aslanında olduğu gibi kendi üzerine katlanan kısım ile ifade edilmiştir. Anzavur aslanının boynundan aşağıya doğru kabarıklık, band şeklinde bir süsün inmekte olduğu görülür. Bunlardan başka, hayvanın gövdesinde birbirine paralel çizgiler ve bunların meydana getirdiği aralıkları boyun tarafında kapatan kavisler, Urartu sanatında aslan ve boğa gibi hayvanların tasvirinde âdet haline gelen ön bacak üzerindeki stilize lâle motifi gibi süsler vardır. Hayvanın kuyruğu sırtın arka kısmında

taki kitabelerin kopyelerini almış ve fotoğraflarını çekmiştir. Baş Tanrı Haldi'ye ait olması muhtemel olan bu mabedin durumu ancak filolojik bilginin neşredilmesinden sonra kesin olarak anlaşılmış olacaktır.

¹¹ Ekrem Akurgal, *Spaethetihische Bildkunst*, lev. XXVII-b.

¹² Felix von Luschan, *Ausgrabungen in Sendschirli*, III, 1902, lev. LVII.

genişçe bir daire çizdikten sonra uç kısmı zikzak çizgilerle basit bir şekilde süslenmiş olarak son bulur. Aznavur aslanına ait burada kısaca üzerinde durduğumuz süs ve uzuvlar ile bunların yapılarındaki hususiyetlerden, Urartu sanatının özelliklerini belirtmeye yarayanlar üzerinde aşağıda durmak istiyoruz.

Aznavur aslanının en karakteristik tarafı gözlerinin köşeli, âdeta üçgen şeklinde bir görünüşe sahip olmasıdır. Kaş ve kapak müştereken göz yuvarlağının etrafını, iki köşesi yukarda diğeri göz pınarının bulunduğu yerde olmak üzere bir üçgen meydana getirirler. Gözün bu şekilde köşeli oluşunu Toprakkale'de daha önceki kazılarda ele geçmiş olan tunç aslanlarda da görüyoruz¹³. Karmir-Blur'da ele geçen ve II. Sardur'un adını taşıyan madeni eserdeki aslanın gözü de yukarda bahsettiğimiz şekilde yapılmıştır¹⁴. Heykel şeklindeki figürlerde tesbit ettiğimiz gözün yapılarındaki köşeliliği relief halindeki aslan figürlerinde de görmek mümkündür. Ancak bunlarda iki köşe bariz bir şekilde bellidir. Erivan civarındaki Karmir-Blur kazılarında ele geçen II. Sardur'a ait kalkan üzerindeki aslan tasvirlerinde, Berlin'deki kalkan¹⁵ ve Türk heyetinin Toprakkale'de meydana çıkardığı kalkan¹⁶ üzerinde tasvir edilen aslanların gözleri yukarda bahsettiğimiz şekildedir. Yalnız, burada, mevzu bahis Karmir-Blur kalkanındaki aslanlara ait verilen fotoğraflarda¹⁷ üzerinde durduğumuz özelliği tesbit etmenin biraz güç olduğuna, elle yapılmış olan resimlerden faydalandığımıza işaret etmek isteriz¹⁸.

¹³ Iraq XII, lev. XVIII no. 3, lev. XIX.

¹⁴ Piotrowskij, Vosctocnay Literatur (Urartu), şek. 41.

¹⁵ E. Kunze, Kretische Bronzereliefs, lev. 51 a.

¹⁶ Alt not 1 de bildirdiğimiz Toprakkale'de yeniden başlayan kazılarda Haldi tapınağının güney doğu köşesine yakın bir yerde bir kalkan ele geçti. Ankara Arkeoloji Müzesi'nde teşhir edilmiş bulunan bu kalkanın kenarını çeviren bir satır halindeki çivi yazısı Prof. Dr. Emin Bilgiç tarafından okunarak eserin Erimenas'ın oğlu III. Rusas'a ait olduğu anlaşıldı. Bossert'e göre III. Rusas Urartuların son kralıdır ve İ. ö. 605-585 yılları arasında saltanat sürmüştür. (Altanatolien, s. 89). König'e göre ise III. Rusas sondan bir önceki kiral olup İ. ö. 654-640 arasında Uratu tahtında bulunmuştur (Handbuch der Chaldischen Inschriften, s. 1).

¹⁷ Piotrowskij, Karmir-Blur, III, lev. X; aynı müellif, Vosctocnay Literatur (Urartu) lev. XXXIX.

¹⁸ Elle yapılmış resimler arasında cüz'i farkların bulunduğu üzerinde ayrıca durmak icabetmektedir. Karmir-Blur III şek. 19 da ikinci Sardur'un kalkanına ait verilen resimden başka yine aynı kitabın XV. levhasında, mevcut bazı parçaların

Urartu aslanlarında gözün bu şekli almasında biraz mubalağanın rolü vardır. Fakat buna rağmen anatomiyle ilgili hususlara dikkat edilmiştir. Boğa gibi gözleri biraz yan tarafta ve göz yuvarlağının açıkça gözüktüğü hayvanlara ait figürlerde esasa daha çok sadık kalınmıştır. Bu da Uaratu'ların tasvir ettikleri hayvanların anatomik farklarını görme ve bunu ifade edebilme kabiliyetine haiz olduklarını göstermektedir. Aslanlarda ve boğa başlarında gözlerin yapılışında tesbit ettiğimiz bu ayrılığı aynı hayvanlara ait kabartmalar arasında da görmek mümkündür. Meselâ toprakale'de ele geçen kalkanlar üzerinde tasvir edilen aslanların gözleri takriben yarım daire şeklinde iken, boğalarınki daire şeklinde yapılmaktadır. Çağdaş Grek sanatında hayvanların gözlerinin tersiminde böyle bir farkın gözetilmediğini, umumiyetle bu uzvun daire şeklinde yapıldığını söylemek mümkündür.

Urartu aslan heykelciklerinin göz yapılarındaki tesbit ettiğimiz bu özelliğin Geç Hitit ve Asur eserlerinde görülmediğine işaret etmek isteriz.

Anzavur aslanında alından sonra başın hafif bir yükseklikle başlamasından dolayı bu kısımda bir profil gözükmektedir. Bunun ortasından arka tarafa doğru giden yüksek ve hat şeklinde gözüken bir kısım daha vardır ve böylece hayvanın başında (人) ye benzeyen bir şekil meydana gelmiştir. Bu süs Urartu tunç aslanlarının hepsinde görülen bir kaide mahiyetindedir. Urartu döküm sanatında stilize haline gelmiş olan bu süsün, deri ve yelelerin meydana getirdiği şekillerle alâkası olması icabeder. Şematize olmuş diğer bir motif de kulakların altında başlayan, aşaya doğru inen ve hayvanın boynunda bağ şeklinde gözüken süsüdür. Bunun aslını Asur ve bilhassa Geç Hitit eserlerinde boyunda görülen ve yelelerin kabarmasından meydana

tamamlanması şeklinde, devri ve zamanı zikredilmeden bir aslan resmi daha verilmiştir. Aralarında cüz'î farkların bulunduğu bu iki aslan resminden faydalanarak Ekrem Akurgal'ın üçüncü bir aslan resmi yaparak, II. Sardur'un kalkanındaki aslan olarak Karmir-Blur III s. 30 şek. 20'ye atfen vermesiyle, aralarında bazı farkların bulunduğu çeşitli resimler ortaya çıkmış oldu. Bu aslan resminde yazar, 8. yüzyıla malettiği ve müteakip yüzyılda da devamını kabul ettiği "Ringel Sital"ın (Anatolia IV s. 79-80) tesiri altında kalarak, hayvanın kulak ve alt çene gibi bazı uzuvlarını tersim etmiştir. Piotrowskij'in yeni neşrettiği "Vosctocnay Literatur (Urartu)" adlı kitabının lev. XXXIX daki aynı aslanın fotoğrafına bakıldığında, aradaki farkların bariz bir şekilde görüldüğüne işaret etmek isteriz.

gelen süs şekline bağlamak mümkündür. Kalkanlar üzerindeki aslan relieflerinde de görülen bu süsün Urartu maden işçiliğinde manâsını biraz kaybetmiş olduğuna ve hayvanın boynunda bir bağ şeklinde gözüktüğüne işaret etmek isteriz.

Ekrem Akurgal'ın güzel bir şekilde tesbit ettiği gibi Asur aslanına nazaran Urartu aslanının başı kübik bir şekil arzeder¹⁹. Bu fark daha ziyade Asur aslanının burnunun uzunca olmasından ve Urartu aslanın da burnunun başlangıç yerinde hafif bir basıklığın bulunmasından ileri gelmektedir. Zwiye eserleri arasında bulunan bazı aslanlar gerek burun üzerindeki basıklık ve gözün köşeliliği, gerekse burun üzerindeki kırışıklıklar ve başın umumi görünüşü bakımından Urartu aslanına yakınlık gösterirler²⁰. Muhtelif menşeli sanat eserlerinin ele geçtiği Zwiye²¹ eserindeki aslanın hareketli hali ise Urartu aslanının sakın halinden farklıdır²².

Burada, Etrurya'da Prseneste'deki Barberini mezarında ele geçen kazanın kenarında yer alan aslan başları üzerinde kısaca durmak istiyoruz. Doğu'lu özellik taşıdığı umumiyetle kabul edilen bu kabın ve kaidesinin üzerinde son defa Maxwell-Hyslop ve Ekrem Akurgal durarak bu özelliklerin Şark'da hangi sanat çevresine ait olabileceklerini araştırmışlardır. "The Urartian Bronzes in The Etruscan Tombs" adlı makalesini Iraq'ın 1956 yılı sayısında neşreden Maxwell-Hyslop mevzu bahis eserin kaidesi üzerindeki tasvirleri ve grifon başlarını esaslı bir şekilde tetkik ederek bunlarda görülen Geç Hitit'li ve Urartu'lu özellikler üzerinde geniş bir şekilde durmakta ve bu eserin yapıldığı yeri İ. ö. 742 tarihinden önce Urartu'ların kontrolü altında olan Kuzey Suriye şehirlerinde aramaktadır²³. Ekrem Akurgal da bilhassa bu eserdeki Geç Hitit'li özelliklere işaret etmekte ve Asur istilâsı karşısında bir kısım Hitit'li atölyelerin Urartular'ın

¹⁹ Anatolia IV s. 79.

²⁰ A. Godard, Le Tresor de Zwiye, şek. 81.

²¹ Zwiye buluntuları arasında, alın kısmın yapılışı bakımından Urartu aslanlarına benzeyen esere Barnett işaret etmiş bulunmaktadır (Iraq XVIII, s. 112); Zwiye'de çeşitli kültürlerin karışmış olduğuna Kantor da temas etmiştir (Journal of Near Eastern Studies XIX-I 1960 s. 3 ve 10).

²² E. Akurgal Urartu aslanının Asur aslanıyla mukayese ederek sakın oluşuna işaret eder (Anatolia IV s. 79).

²³ Iraq XVIII (1956) s. 165.

güney şehirlerine yerleşmiş olduklarını ileri sürmekte ve böylece Maxwell Hyslop teyit olunmaktadır²⁴. Bu yerinde görüş ve izahlar, mevcut eserler ve bilgimize göre varılabilecek son neticelerdir. Ancak biz Anzavur aslanı üzerindeki çalışmamız dolayısıyla, Barberini aslanlarının, kulak ve göz gibi uzuvların yapılışı ve burun üzerindeki süsün işlenişi bakımından, Urartu eserlerinden biraz farklı olduklarını, ilâve etmek isteriz.

Tapınağın ve tunç aslanın ait oldukları zamanın tayinine gelince maalesef bu hususda, mevcut duruma göre kat'i konuşmak mümkün değildir. Alt not 10 da da belirttiğimiz gibi tapınağın ait olduğu zaman ve hangi kiral tarafından yaptırılmış olduğu, ancak mevcut kitabelerin okunması, daha doğrusu neşredilmesiyle öğrenilmiş olacaktır. Ancak burada, bu hususla ilgili bazı tahminlerde bulunmak istiyoruz. Anzavur tapınağı Toprakkale Haldi mabedine nazaran küçük olduğu halde duvar tekniğinin ve kitabelerin yazılmasındaki işçiliğin yüksek evsafda oluşuna dikkati çekmek istiyoruz. Muntazam blokların gayet düz olan cephelerine büyük bir itina ve meharetle yazılmış çivi yazılar insanda hayranlık duygusu yaratmaktadır. Toprakkale'deki gerek mabedin temelleri gerekse sitadel olarak kabul etmek istediğimiz yerde meydana çıkardığımız kalın ve yüksek duvarlar monumental olabilecek eserlere işaret etmektedirler. Fakat işçilik ve sanatın yüksek olduğunu gösteren izlere pek raslanılmamaktadır. Bu bakımdan Anzavur tapınağının erken bir tarihten olması icabetiği kanaatindeyiz.

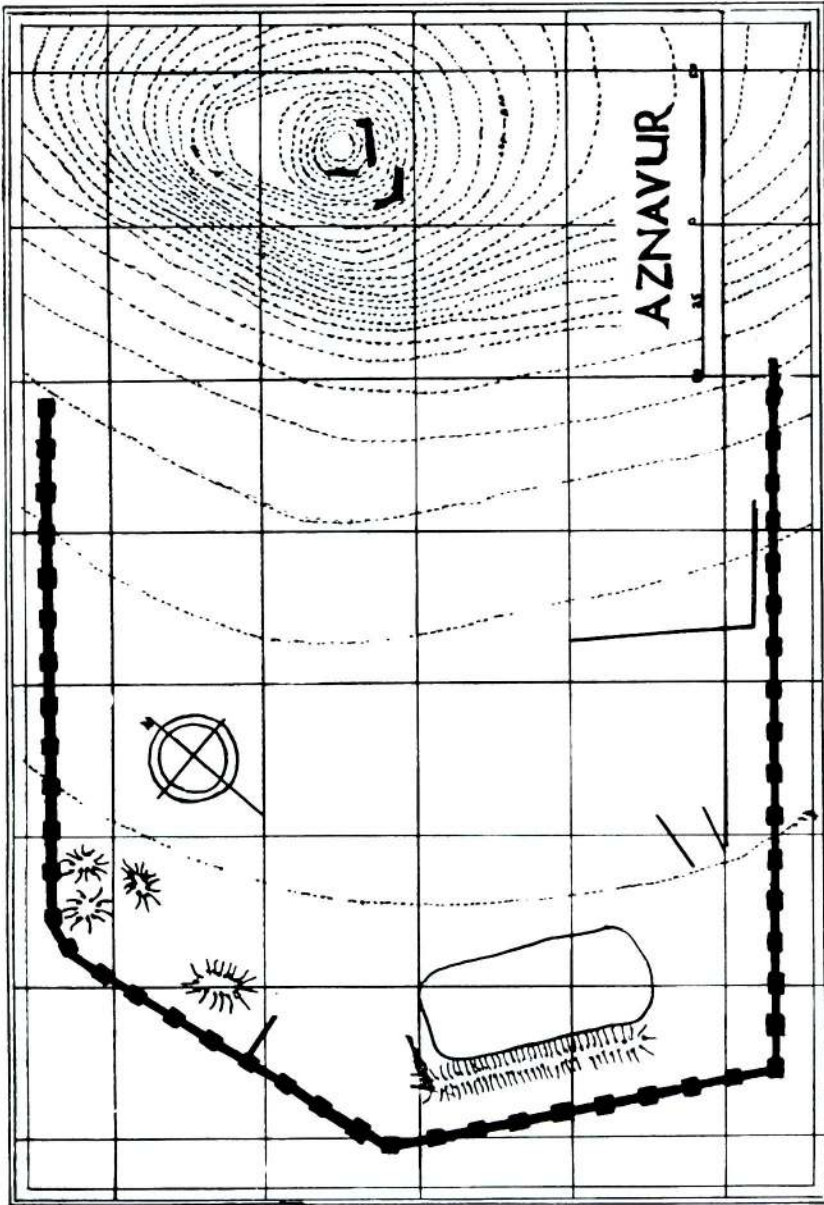
Aslan heykelciğinin tarihlenmesinde, eserin tapınakla hemzaman olması icabetiği şeklinde bir mecburiyeti ileri süremeyiz. Zira yukarıda, bu eserin tapınağın bina kısmıyla ilgili olarak sabit bir yere mi yoksa madeni bir kab gibi tapınağa sonradan konması da mümkün olan bir esere mi tesbit edilmişti, bunları kat'i olarak cevaplandıramamıştık. Bu bakımdan aslanın mustakil olarak tarihlenmesi icabetmektedir. Eserin mükemmel bir işçilikte oluşunu ve bilhassa, yukarıda da üzerinde durduğumuz gibi, II. Sardur zamanına ait Karmir-Blur eserindeki aslan başına benzerliğini göz önünde tutarak, Anzavur aslanına I. ö. 8. yüzyılı teklif etmek istiyoruz.

²⁴ Anatolia IV s. 111.

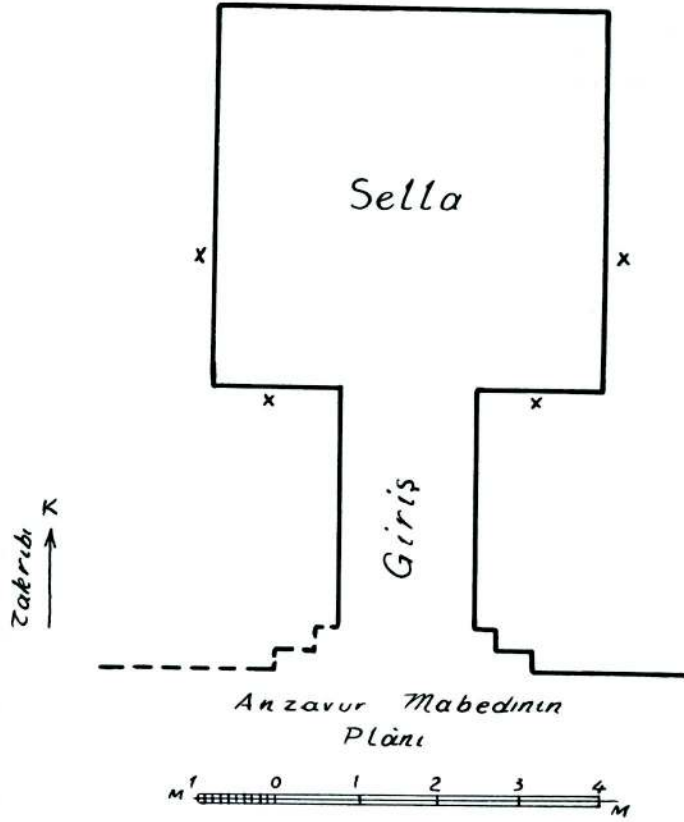
Tapınağın ne zaman yıkılmış olduğunu da tahmin etmek şimdilik güçtür. Asur kralı Sargon İ. ö. 714 de Urartu ülkesine yapmış olduğu seferinde Van Gölü'nü kuzeyden, sahili takiben dolaşmıştır²⁶. Gölden takriben 60 km kadar uzaklıkta olan Anzavur'a Sargon kuvvetlerinin uğrayarak şehri tahrip etmiş olmaları pek muhtemel gözükmemektedir. Şayet bu zamanda şehir tahrip edilmiş dahi olsa, bu gelip geçici istilâdan sonra iskânın devam ettiğini kabul etmek icabeder. Zira geniş bir ovaya hakim olan şehrin o zamandan itibaren terk edilmiş olduğunu düşünmek biraz güçtür. Urartu bölgesi ikinci büyük ve uzun süren tehlikeye Kimmerler'in akınları karşısında maruz kalmıştır. Kuzey'den gelen bu istilâda Anzavur gibi stratejik bir şehrin ele geçirilmiş olması muhtemeldir. Ancak uzun devam eden bu kimmer istilâsı ve bunu takip eden İskitler zamanından hangi sene içinde Anzavur şehri ve tapınağının tahrip edilmiş olduğunu söylemek biraz güçtür. Belki de şehir Pers istilâsına (takriben İ. ö. 600) kadar mevcudiyetini devam ettirebilmiştir. Bütün bu hususların aydınlabilmesi için hiç olmazsa tapınakta bir araştırma yapmak icabetmektedir²⁷. Bu bakımdan, Prof. Dr. Kemal Balkan'ın Anzavur'da kazı için Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğüne yaptığı müracaatın çok yerinde bir teşebbüs olduğuna işaret etmek isteriz.

²⁵ Thureau-Dangin, Huitième Campagne de Sargon, bk. arka kısımdaki harita.

²⁶ Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne vermiş olduğumuz 1960 yılı Toprakkale çalışmalarına dair kısa raporda bu husus üzerinde bilhassa durmuştuk.

Plán I

Plân 2

Res. 3

Res. 2

Res. 1

